

Marco D'Eramo: Vetenskapsmän eller experter?

[Ur [Sidecar](#), 9 april 2021. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Aldrig tidigare har vi sett så många vita rockar som under det senaste året: epidemiologer, virologer, infektionsexperter, läkare och alla möjliga kliniska experter, från återupplivning till lungläkare, har dykt upp som svampar ur jorden i varenda nyhetsändning. Tack vare Covid verkar det som om vetenskapsmännen har tagit sig in i samhället i stort. Men är den här invasionen ett övergående fenomen, eller är den ödesbestämd att bli en permanent ockupation? Kanske det är dags att fråga oss hur vetenskapen har klarat sig under den senaste perioden, och hur förhållandet mellan vetenskap och samhälle har förändrats – ett i bästa fall dubbelbottnat förhållande, vilket visar sig i det motstånd som vaccineringarna har mött, till och med bland en del sjukvårdsanställda.

Som vetenskapsfilosofen Isabelle Stengers konstaterade i en intervju nyligen, har detta förhållande på senare tid blivit fyllt av *panik*. Det är ett obekvämt ord att använda, ty de flesta av oss är ovilliga att medge att vi har gripits av denna känsla. Men ordet är träffande: ”isolering bör förstås utifrån en panikreaktion. Och när vi får panik glömmer vi många saker. Vi reagerar under press från en nödsituation som hindrar oss att tänka. Vi har väglets av panik, och det har accentuerat alla sociala ojämlikheter och maktförhållanden... Innerst inne tror jag att det vi såg var ointresse för allt som inte handlade om att bevara den allmänna ordningen.”

Stengers noterar också att vetenskap under dessa förhållanden måste diskuteras i pluralis snarare än singularis:

Vad gäller vetenskaperna, smärtade det mig verkligen att – speciellt från läkare – höra tal om ”vetenskap”, och se politiker av bekvämlighet upprepa ordet (”vi lyssnar på vetenskap”). Med ännu en panikimpuls glömde de plötsligt allt om politik, och släppte fram en ”vetenskap” som började vägleda oss. Det är alltid en usel idé att fråga ”vetenskapen” vad vi ska göra, för det är inte dess jobb. Dess roll är att försöka *ställa* relevanta frågor. Så fort vi säger ”vetenskap” så glömmer vi hur relevanta dess frågor är. Det är som om det fanns en övergripande vetenskaplig metod som kan besvara allting objektivt. Det är också ett sätt att tysta folk, eftersom det är välkänt att vanligt folk inte kan förstå ”vetenskap”. Det slår mig att hela detta enhetliga, egendomliga prisande av ”vetenskap” handlade om en massa olika vetenskaper. Denna mångfald beror just på att *vetenskaperna* har olika ämnen, och ställer olika frågor, och på att var och en av vetenskaperna kommer att besvara dem på ett sätt som den finner lämpligt.

När politiker hävdar att de lyssnar på *vetenskapen* så använder de i själva verket *experter*. Och det finns inget som står längre från vetenskapsmän än en expert. Som en grupp forskare skrev i *Scienza in rete*,

väljer vetenskapsmännen ämnet för en undersökning och frågorna de ställer. Experthen – som har en viss värdefull erfarenhet – kallas in för att tillämpa kunskap och bedöma en fråga som andra har ställt. Det reser en rad problem: 1) Det går ofta inte att spåra svaret på en fråga till ett enda område. Covid-19-pandemin ställde frågor som var både virologiska, epidemiologiska, ekonomiska, sociala: frågor om sjukvård, angående den allmänna ordningen, och så vidare; 2) Experthen måste besvara den aktuella tvistefrågan på en begränsad tid – eller hursomhelst innan en bestämd tidsgräns – som knappast är förenlig med den tid som det krävs för forskning, som dessutom ofta slutar med att ställa fler frågor som kräver ännu en omgång studier; 3) frågornas

många dimensioner kräver att experterna ska ge ett svar som går längre än vad de har befogenhet att säga (med tanke på sitt ämnesområde), och startar politiska konflikter och kontroverser som bara har en avlägsen relation med mer målinriktade vetenskapliga debatter.

Vetenskapsmännens (eller ”forskarna” som de ofta kallas) och experternas råd har, beroende på flera faktorer, en tendens att skilja sig åt. Bland dem finns: ”expertuppfattningarnas” ekonomiska, sociala och politiska insatser; den osäkra information som de grundar sina råd på; och att de politiska beslut som härrör från deras ingripande ofta brådskar. När insatserna är höga, fakta osäkra, värderingarna omtvistade och besluten brådskande, så träder vi in på den ”postnormala vetenskapsens” område (som det definieras i en banbrytande artikel av Silvio Funtowicz och Jerome Ravetz från 1993).¹

Den osäkerhet som omger pandemins grundläggande fakta syntes tydligt i den lista av för oss okänd information, som epidemiologer utarbetade den 25 mars 2020:

Kända okända fakta innefattar virusets verkliga förekomst i befolkningen; icke symptomatiska falls roll för virusets snabba spridning; i vilken grad människor utvecklar immunitet; de dominerande spridningsvägarna; sjukdomens årstidsbeteende; tiden för att få fram global tillgång till ett effektivt vaccin eller botemedel; och individers och grupperns icke-linjära svar på åtgärder för social distansering i komplicerade samhällssystem som hänger samman på flera nivåer och har många brytpunkter och hystereslingor* (som antyder att samhället kanske inte kan återgå till det tillstånd som det befann sig i innan åtgärderna mot coronaviruset genomfördes).

Frånsett vaccinet är dessa ”okända fakta” fortfarande mer eller mindre oklara, trots tusentals vetenskapliga studier. Resultatet är en djup osäkerhet som gör alla epidemiologiska prognoser hypotetiska och otillförlitliga. Men när regeringar tar politiska beslut, så använder de matematiska modeller som ger tydliga siffror genom att drastisk förenkla dessa oklarheter. (Denna spänning mellan vetenskaplig osäkerhet och politiskt beslutsfattande bryter ibland fram i det öppna: när läkaren Anthony Fauci i mars 2020 grillades av en republikansk kongressledamot om exakt hur många dödsfall man kunde förvänta sig av coronaviruset, svarade han, ”Det går inte att besvara din fråga med en siffra!”)

Alla de ”okända fakta” som åberopas ovan lutar sig på insamling av data som ofta visar sig vara bristfällig. Efter ett år med Covid saknar vi fortfarande till och med de enklaste siffrorna, och vi kommer nog sannolikt aldrig att kunna slå fast dem. Det beror delvis på regeringarnas ingrodda vana att ljuga för sig själva. Ju mer diktatoriska de är, desto mer kan de plocka ut de fakta som passar bäst. Studier som använder olika indikatorer på despotism visar ett starkt omvänt förhållande mellan auktoritära regimer i ett visst land och hur den räknar offer för Covid. Ju hårdare regim, desto färre dödsfall redovisar den. I november förra året skrev den framstående italienska läkaren Giorgi Parisi att den officiella överföringshastigheten (R_t) till och med i ett relativt transparent land som Italien är otillförlitlig. Tänk er då hur tillförlitliga de politiska beslut som grundats på den har varit.

Minns ni när det radioaktiva molnet från Tjernobyl 1986 gjorde halt vid Rhen och inte vågade gå över gränsen mellan Tyskland och Frankrike (åtminstone enligt dåtidens franska sjukvårdsstatistik)? När resten av Europa mätte nivåer av radioaktivitet i sina livsmedel, åt fransmännen glatt grönsaker

¹ ”Science for the post-normal age”, [ScienceDirect](#), september 1993.

* Hysteres innebär att ett systems tillstånd är beroende av sin historia – öa.

som tullen hade rengjort från all strålning med hjälp av en rent administrativ order. Tja, ett liknande fenomen uppträdde med Covid-19 vid gränsen mellan Europa och Asien. Det är ett mysterium hur utvecklade sjukvårdssystem kan uppge så höga dödssiffror: hundratals gånger högre än i länder med sämre resurser. Även om samhällelig (och statlig) kontroll i Kina och andra asiatiska länder har spelat en roll, är det svårt att tänka sig att restriktioner djupt inne i landsbygden Laos kan vara så genomgripande att de helt har förhindrat all smitta. I andra fall – till exempel Ryssland – är siffrorna helt påhittade. De har dag för dag under nästan ett år nu visat en onaturlig regelbundenhet. På andra ställen, i Amazonas regnskogar eller vid Nilens källor, skulle insamlandet av data kräva övermänsklig förmåga.

På senare tid har således siffror kommit att fungera som en rent retorisk funktion, och har verkat ge osäkerheten en fläkt av säkerhet. Att påstå att ”tusentals personer har dött” lämnar visst utrymme för diskussion, medan uttalandet ”det har varit 12.327 offer” låter odiskutabelt. ”Besvara med en siffra” är livsviktigt för att ge förtroende – berättigat eller ej – till expertens åsikt. Men man frågar inte alltid med vilka medel vi uppnår dessa siffror.

Här blir Stengers’ åtskillnad mellan ”vetenskap” i singularis eller pluralis avgörande. Å ena sidan finns det vetenskaper som helt och hållet lutar till data som har samlats in av centralregeringar och offentliga sjukvårdsmyndigheter. Epidemiologer är helt i händerna på statistiken. För att bara ge ett exempel: efter ett år med Covid vet vi fortfarande inte det rätta måttet för social distansering. En meter, en och en halv, två, tre? Det varierar, enligt ”experternas åsikter”. Å andra sidan skyddas de hårda vetenskaper som grundar sig på laboratorieexperiment från experternas spel. I labbet är experten och vetenskapsmannen allierade, ty kravet från omvärlden är i linje med de sistnämndas mål: till exempel att visa hur ett vaccin ska tillverkas. Det är ingen slump att de mest framgångsrika vetenskaperna är de som skapar mest profiter: i dem är spänningen mellan tryck utifrån och den inre logiken mindre uttalad.

Men när vi går in på det ”postnormala” området, är vetenskaperna lättare att manipulera. Forskare som tillverkar vaccin svarar mot socialt relevanta frågor, men de vars uppgift är att slå fast vacciner- nas säkerhet blir ”experter”, och dras in på områden med motstridiga intressen, vilket vi såg under uppståndelsen kring bedömningarna av Astra-Zenecas spruta. För att tala klarspråk börjar vetenskaperna under postnormala förhållanden (Tjernobyl, Covid-19, global upphettning) driva politik.

I en av de bästa artiklar som har skrivits om ämnet, ”Ny sjukdomsalstrande organism, gammal politik”,² berättar Alex De Waal historien om kolerautbrottet i Hamburg 1892. En lärorik artikel, ty även om virus och deras spridningstakt kanske skiljer sig åt, så verkar de alltid orsaka liknande samhällliga svar. Idag har vi glömt att de första immunitetspassen infördes av italienska städer under Senmedeltiden för att underlätta diplomaternas och handelsmännens fria rörlighet. Vi glömer också att lokala eliter, oavsett var, alltid har varit mot karantän och isoleringsåtgärder som genomdrivs av centrala myndigheter, av rädsla för att de kan skada deras ekonomiska intressen. Som De Waal påminner oss om, var det i och med kolonialismens uppkomst på 1800-talet som anspelningar på krigföring blev utbredda, i och med utvecklingen av en ”arsenal mot infektioner för att hjälpa till att utvidga kolonialstatens styre”. I Frankrike,

2 ”New Pathogen, Old Politics”, [Boston Review](#), 3 april 2020.

beskrev regeringen sjukdomen som en "invasion" från Levanten och Indien, vilket rättfärdigade medicinska undantagstillstånd och upprättandet av ett yttre skydd för Europas sanitära gräns i Mellanöstern. Metaforen att "kämpa mot" en sjukdom är passande för kroppens immunsvar på en patogen, men är orimlig för samhällets svar på en epidemi. Ändå har ett krigiskt språk idag blivit så bekant att det används utan att vi funderar – ett tecken på verklig dominans.

Användningen av metaforer går i båda riktningar. När politiska ledare mobiliserar för krig eller auktoritära åtgärder, så fördömer de ockupanternas eller infiltratörernas "angrepp" på liknande sätt som angrepp från patogener. I tider av sjukvårdskris tycker de om att "förklara krig" mot en bakteriell "osynlig fiende".

Krigsmetaforerna för tankarna till de "undantagstillstånd" – en återgång till forna tiders "belägrings-tillstånd" – som årets utgångsförbud bara vagt påminner om, till skillnad från det *The Economist* har kallat "coronoptikon" för att erinra om Benthams ökända fängelse [Panoptikon].

I ljuset av Covid-19 är det därför komplicerat att mäta förhållandet mellan vetenskap och samhälle. Sjukvårdspolitiken kastar in oss i en ny politisk ordning, en ny maktkonfigurering, men ändå kan vi till största delen inte se vart vi är på väg. Raden av nya varianter ger oss förstås en fruktansvärd aning om en isolering utan något slut, ty så fort samhället slappnar av och gör sig redo för att sträcka på benen, dyker skuggan av en oövervinnlig mutation (brasiliansk, brittisk) upp. En kan bara hoppas att vi kan resa oss både från paniktillståndet som Stengers har identifierat och den ständiga rädslan för nya virus som regeringar härmar för att fördumma och övervaka sina medborgare.

Det är bäst att avsluta med De Waals kloka ord:

Motiven för – och konsekvenserna av – offentliga sjukvårdsåtgärder har alltid gått långt utöver att kontrollera sjukdomar. Politiska intressen övertrumfar vetenskap – eller mer exakt så legitimerar politiska intressen en del vetenskapliga tolkningar och inte andra. Pandemier är tillfällen för politiska strider, och historien talar för att fakta och logik är kampmedel, inte skiljedomare. Medan offentliga sjukvårdstjänstemän uppmanar allmänheten att upphöra med normala aktiviteter för att plana ut smittspridningskurvan, uppmanar politiska ledare oss också att upphöra med vår kritik så att de kan vara steget före ramaskriet när det kommer. Sällan har det byråkratiska sättet att härska genom att förmå oss att lyda varit så vida uppskattat över hela det politiska spektrumet. Det är just vid sådana tillfällen, när det vetenskapliga förnuftet hyllas, som vi måste vara allra mest skarpsinnigt medvetna om hur en sådan expertis utnyttjas politiskt.

Lästips: [Politik och pandemi](#), av Susan Watkins.